

poetik

udgives af Munksgaards Forlag for "poetik, selskab for æstetik og litteraturvidenskab".

Redaktion

Anker Gemzøe (Rud. Wulffsgade 8^a th, 8000 Århus), Torben Kragh Grodal, Jørgen Holmgaard, Peter Madsen, Ralf Pittelkow, Viggo Røder.

Tilknyttet Redaktion

Atle Kittang (Romansk Institut, HF-bygget, Sydnesplassen, 5000 Bergen), Carsten Thau.

Redaktionens adresse

poetik, Institut for almindelig litteraturvidenskab, Dyrkøb 3, 1166 København K.

poetik udkommer med 4 hæfter pr. årgang. Pris i løssalg kr. 18,50 pr. hæfte + forsendelse kr. 1,15, abonnement for 5. årgang kr. 49,25 + forsendelse kr. 4,60, kan tegnes hos Deres boghandler eller ved direkte henvendelse til Munksgaards Forlag, Nørre Søgade 35, 1370 København K. Betaling pr. check eller ved giro 16 20 50. Ved girering bedes anført "Abonnement Poetik". Enkelte hæfter kan bestilles på samme måde.

INDHOLD

Sælens lyst og sjælens ubodelige ensomhed, <i>Torben Kragh Grodal</i> . . .	1
Processen i Kafkas anti-digtning, <i>Anker Gemzøe</i>	25
Strukturalistisk litteraturvidenskab – kritisk videnskab? eller Hvad bærer teksten?, <i>Peter Madsen</i>	58
Semantiske beskrivelses-principper, <i>Peter Brask</i>	78
Anmeldelser	
Advarsel mod en institution, <i>Peter Madsen</i>	118
Forsvar for en bog, <i>John Chr. Jørgensen</i>	126
Subjekt, Eventyr og Narratologi, <i>Viggo Røder</i>	128

poetik går med dette nummer over til fortløbende nummerering. Begrundelsen er, at det hidtidige system – i litteraturhenvisninger, bestillinger o.a. – erfaringsmæssigt har medført forvekslinger. Der skulle fremover ikke bestå problemer af den art. Vi udkommer fortsat med 4 numre pr. årgang, følgende kalenderåret. Derfor og for den fuldstændige klarheds skyld opretholdes som underbetegnelse den hidtidige årgangsnummerering.

Red.

Torben Kragh Grodal.

Sælens lyst og sjælens ubodelige ensomhed

En analyse af Martin A. Hansens "Logneren"

Indhold: Arbejdet adler / Lidelsen adler / Fatalisme – tilpasning-offer / Den seksualpolitiske myte / Sæl og sjæl / Nydelsens samleje – Lidelsens "samleje" / Hedenskab – kristendom / Myte og modernitet / Sneppen / (Arve)synd og død / Indoktrinering / Graner, is og forandring / Fortæller, løgner, kunstner / Individualisme og kollektivismen / Nazismen og den lidende individualisme / Fra kollektivroman til koldkrigsindividualisme.

Den største kunstnermyte der er fabrikeret i efterkrigstiden er sat i omløb under varebetegnelsen "Martin A. Hansen". Hovedkomponenterne i produktet er "lidelse", "savn", "død". Martin A. Hansen-myten karakter af dødsmyte fremhæves på det fineste af omslaget til træne-udgaven af *Logneren*. På det sted, hvor der i serien ellers står forfatterens "vita", hans liv(sbeskrivelse), er der på løgneromslaget placeret forfatterens "mors", død(sbeskrivelse): "Martin A. Hansen (1909–55). Hans alt for tidlige død, midt i en frodig kunstnerisk udvikling, er et af de største tab, vor tids danske litteratur har lidt.". M. A. Hansens død producerer en lidelse i "vor tids danske litteratur", en lidelse der har sin årsag i *tabet*. Aage Henriksen har ligeledes påpeget hvordan Martin A. Hansens skrifter foreviges i gyldendanske PRAGTudgaver, der antager karakter af kostbare gravmæler.

Har den gravlugt der således udbreder sig fra forfattermyten sin kilde i forfatterens skrifter, således at forfattermyten kun indtræder formidlende og repræsenterende? Formidler disse skrifter igen aspekter af en koldkrigs-ideologi der længe har udsendt de for opløsningsprocesser karakteristiske dufte?

Nedenstående analyse vil forsøge at give svaret på disse spørgsmål i en analyse af tematik og ideologi i *Logneren*.

Arbejdet adler

I "Logneren" guddommeliggøres fattigdommen. Fattigdommen bliver et adelsmærke, den udtrykker en særlig ædelhed og sjælfuldhed. Det til fattigdommen hørende *slid* afsondres som sjælfuldhed på tingsverdenen såvel som på menneskene.

Om Marie: "Jeg ved at hun kom fra større og bedre Forhold og blev Fiskerkone i småa Kaar. Men hun indrettede sig paa alt.[. . .] Hun sled, og

hun blev selv slidt af Øen som en gammel Aare er slidt og flosset af Aaretolden. Nu gaar hun rolig gennem en sømmelig Alderdom mod en sømmelig Død." (s. 68).

Eller om kroen: "I Færgækroen er der kun Lys i den lille Slyngelstue som Folk kalder den, og som er hyggeligere end de saakaldte pæne Lokaler. I Slyngelstuen er Gulvet slidt ned mellem Knasterne, man ser paa de bare Borde Fyrretræets grove røde Spejl, her staar den sorte skrammede Buffet med de skinnende Glas, og her er Luften som en saftig Skraa." (s. 68).

Specielt "Husmoderens Syssel i sit hellige Køkken" (s. 103) er genstand for en religiøs dyrkelse. Den Martin A. Hansenske variation af Kinder, Kirche Küche slår køkken og helligdom sammen til ét.

Det er dog kun ordentligt slid og småborgerlig fattigdom der har fortællerens bevågenhed; pjalteproletariatets sjusk og åbenlyse elendighed fremkalder væmmelse, som i JV's holdning til Hansigne: "Jeg havde lagt Mærke til hvor sirligt Brændestykkerne laa i Kassen. Der var Orden hos Marie. Alt i det lille blaa Køkken var ganske vist slidt, men der var Forskel paa hendes Forhold og paa Huset derude hvor Kaj laa syg. Kajs Mor, Hansigne, havde heller ikke mange Ting, de var ogsaa slidt, men præget af hendes Svaghed, trøstesløs Sjusk, de var bare forfaldne. Maries Ting blev ædle af Slid. Der var en Renhedsduft i hendes Hus. Duft af nyvasket og nystroget Tøj" (103). Det er næsten ikke til at tro at al den ædelhed og renhed er vurderet positivt i bogens univers. En vigtig forskel i samfundet er forskellen mellem de ordentlige og de sjuskede; nogle vasker i Valo, andre gør ikke: "Marie kommer ind og trækker en Skuffe i Kommoden ud. Tager en Dug frem, hvid som Nysne, duftende." (s. 10).

Marie "... accepterede blankt sin Skæbne[...]. Hun maatte tage haardere fat end de fleste [...] slæbte i den drøjeste Ende [...] gik ud paa Arbejde ved Siden af [...] Hun tog haardere fat, vaskede for Folk, gik i Roemarkerne [...] Hvad er Tanken, Sindet bag det?" (104 f.). Arbejdet guddommeliggøres, ikke i sig selv, men som udtryk for en bagvedliggende spiritualitet, "Tanken", "Sindet". Sliddet og arbejdet er kun det ydre, materielt-jordiske hylster for det indre-guddommelige: Tanken-Sindet. Karakteren og Ånden bliver derved den eneste virkelighed og realitet.

Guddommeliggørelsen af fattigdommen og arbejdet fremtræder i modsætningen mellem "fyraften" og "fest". Sceneriet omkring fiskerne i slyngelstuen (68 f.) er positivt vurderet: det hele er udtryk for en sømmelig og passende forlængelse af det djærve arbejdsliv, fiskerne drikker en velfortjent fyraftensøl (at fiskeriet på grund af isen ikke har fundet sted i flere uger har intet at sige, det erstattes af Peters byggeri af en skydepram). Overfor denne fyraftensdjærvhed står beskrivelsen af øens beboere ved vårfesten på Næs: "Vinduene straaledet trolsk mellem de store Træer. Ellefolket festede. Jeg stod lidt udenfor og kikkede ind. Der var mange

underjordiske derinde, ældre og unge. Der gaar Rigmor dødningsbleg og dejlig igennem Stuerne." (s. 133). Her er der ikke længere nogen djærv og positiv fyraftensstemning. Befolkningen karakteriseres som "ellefolket", det hele er "trolsk", dæmonisk og dødsrigepræget. Der manifesteres sensualisme i form af kortspil, drikkeri og dans. Det er det ikke en fyraftenshygge der er indlejret i arbejde og lidelsen, men tværtimod en rendyrket nydelse. Festen er en forlængelse af hedenske frugtbarhedsritualer.

Denne opvurdering af "arbejdet" i dets abstraktion kulminerer i visionen af kulturen, der fremtræder som "arbejde": Det er Aand at sætte Plov i Jorden og pløje, at sætte Pen paa Papiret for at erobre den gennem viden". Johannes Vig identificerer sig til slut fuldstændigt med sit arbejde som lærer på Sandø og som skriver af et topografisk værk om Sandø. Men "arbejdet" er kun tilsyneladende konkret arbejde, i virkeligheden er det blot og bar en symbolsk handling. Ligesom Maries arbejde er et udtryk for det "egentlige" "tanken, sindet bag det" således er også skrivningen og pløjningen ikke en konkret handling der henviser til mennesket som materielt væsen, men handlinger der henviser til "Aanden", stadige manifestationer af "Aanden". Mennesket skal reducere sig selv til et passivt redskab for sin herre, ånden.

Der er ingen smule skæbne mellem M. AH / J. V. / J. V. / J. V.

Lidelsen adler

Idet arbejdet er et udtryk for slid og lidelse kan man bestemme det adlende i arbejdet som arbejdets karakter af lidelse. Således er arbejdet adler en speciel udformning af den generelle lov: lidelsen adler.

Som eksempel på denne lovmæssighed kan man tage modsætningen mellem Annemari, der udvikler sig til et moderne lykke- og nydelsesmenneske, og Elna, der udvikler sig til et lidelsesmenneske. Elna bliver smuk af gråden og lidelsen: "Hun loftede det brede sure Ansigt og saa paa mig. Hun var lidt udblødt og plettet i Ansigtet. Vandede Øjne, alt for lyse. Men der var dog lidt forborgent i dem, lidt skjult Sødme, aaja en lille Smule. Elna er nok et Slaaenbær der skal have Frost" (73). Lidelsen-frosten er det der frembringer beatifikationen.

Denne dyrkelse af lidelsen viser sig i en endnu mere grell form i beskrivelsen af Hansigne: "Den magre Hansigne saa forskrækket paa mig. Hun er en Kvinde der ikke rigtig kan gøre Fyldest nogen Steder, for hun bliver gammel og der lettes nogle Byrder af hende. Hun har for mange, og hun er for bange. Som gammel vil der ogsaa komme Sødme over hende, tror jeg, saa vil hun blomstre sent og kønt, som mange Sjæle gør, hvis Livselement er Bekymringen, Frygten, Angsten for ikke at gøre andre tilpas." (s. 110). Der udtrykkes nok medlidenshed overfor lidelsen, men på

*Sjusk -
Idea -
myg*

den anden side opstilles lidelsen som en næsten nødvendig betingelse for "blomstring" og for "sødme". Derved legitimeres lidelsen.

Denne lidelsens adlende indvirkning ses også hos Hansignes syge søn Kaj, hvem lidelsen og sygdommen har gjort "fin": "Kaj er fin i Ansigtet, skær som en Anemone nu. En begavet Dreng." (117). Lidelsen og sygdommen transformerer og destillerer legemligheden/materialiteten til ånd og fiinhed.

I lyset af disse "skæbner" må man betragte Johannes Vig som det mest fuldkomne eksempel på lidelsens og afsavnets adlende virkning. De "kloge" og "fine" træk i hans karakter kommer af hans store lidelse. De urene og "fæle" træk kommer af hans nydelse. Kun når nydelsen omdannes til lidelse kan mennesket erhverve "fiinhed".

Derfor skal man underkaste sig lidelsens liv: "Hele den yndige nyere Civilisation er bygget paa Lykkebegrebet, drives af Lykkejagten. Maaske man maa vælge sig en strengere Regel, en strengere Lov." (s. 167). Denne lov må være lidelsens.

Fatalisme – tilpasning – offer

Hvilken status har "skæbnen" i "Løgneren"?

Det siges om Marie at: "Hun accepterede blankt sin Skæbne.". Hendes "skæbne" er hendes valg af mand, dvs. hendes skæbne består i en "accept" af et kærligheds/driftsstyret "valg". Men accepten har form af "arbejde" og "lidelse", et arbejde og en lidelse der endda delvis er uden nødvendighed idet hun har en mindre arv fra sine forældre, som hun imidlertid lader stå urørt. At Marie "accepterer sin skæbne" vil derfor sige at hun accepterer "lidelsen" og "arbejdet" som en rimelig og nødvendig følge af den kærligheds- og driftsudfoldelse der ligger i hendes ægteskabsvalg. "Accept af skæbnen" kan da fortolkes som accept af nødvendigheden af "bodsgerninger" til "soning" af driftsudfoldelsens normoverskridelse. Driftsudfoldelsen bliver derved grund og anledning til en materialitetsnegering og dermed en driftsnegering gennem arbejde. Maries skæbneaccept bliver derfor et andet udtryk for at hun, bortset fra ægteskabsvalget, tilpasser sig de bestående normer, afstår fra at spille en aktiv rolle i formningen af sin tilværelse. Skæbneaccepten bliver accepten af *synd* + *soning* som altdominerende tilværelseslogik.

Soningsideologien implicerer en selvofringsideologi. Dette træder frem i forbindelse med JV's forhold til "skæbnen". JV sætter sig ind i rollen som offerlam: "Jeg stod paa Offerstenen og tænkte: her skal du vælge, her skal du ofre." (182) "Ja, jeg kan vælge min Skæbne, og jeg kan slaas, men jeg kan ikke vokse. Jeg kan ikke gøre mig selv om, det ved man dog. Kun Knappestøberen kan støbe en om hvis han vil. Min Afmagt og min Synd er

stor, for jeg kender kun Guds nærhed naar han slaar mig haardt." (182). Her fremtræder skæbneaccepten igen som en accept af synd + accept af soning, i form af en selvofring, forstået som en negering af sanselighed og driftsudfoldelse, i konteksten især sammenstillet med en negering af et seksuelt forhold til Rigmor ("Hun, som jeg har gjort mere ondt end nogen anden").

Det ("eksistentielle"?) "valg" der tales om (valget af selvofringen) bliver i sidste instans et ikke-valg. Det er ikke i valget man skaber og konstituerer sin skæbne. Skæbnen er allerede givet, man kan ikke fundamentalt lave om på noget som helst. Man kan kun "vælge" at acceptere sin skæbne eller "vælge" at fornægte sin skæbne. Men denne fornægtelse kan ikke ændre skæbnen, kan kun være en murren i krogene. I accepten ligger der således kun at man foruden at være underkastet forhold, som man ikke selv er herre over, skal være glad over at være underkastet disse forhold. En mere passiverende underkastelse sideologi kan vanskeligt tænkes.

Den seksualpolitiske myte

JV's forhold til Frederik og ingeniøren er et modsætningsforhold der artikuleres på flere planer. Modsætningsforholdet til disse to har dels sit udgangspunkt i en konkurrence om kvinderne (Annemari og Rigmor), dels i et "politisk" modsætningsforhold. Sammenvævningen af erotik og politik kan illustreres med nogle eksempler:

I beskrivelsen af ingeniøren benyttes der en *politisk* metaforik til beskrivelse af et *seksuelt* sagsforhold: ingeniøren kaldes af JV for "Alexander", dvs. erobrer. Ganske vist går denne erobreraktivitet også på ingeniørens formodede virke som teknokrat og socialist, men den eneste konkrete erobring han foretager i romanen er erobringen af Annemari. Da ingeniøren omtaler sine teknokratiske socialisme *beskrives* denne *politiske* udfoldelse *seksualmetaforisk* som en potensudfoldelse: ingeniøren bliver "viril" (123).

Også for bureaukraten og kapitalisten Frederik går der en direkte linje fra hans politiske udfoldelse til hans seksuelle aktiviteter: han er "... Foregangsmand i Landbrug, Foreningsliv og Forretning. Ja og i Udsvævelser og Konebytning, siges der." (44). Ligeledes ynder han selv at fremstille sig som en stor pigejæger.

Således fremstilles og opsluges den kollektive problematik, politikken, af den individuelle problematik, erotikken.

Overfor disse repræsentanter for "fremskridtet" står repræsentanten for konservatismen, repræsentanten for en vigende kultur og en vigende livsform, Johannes Vig – der dog af oprindelse er byintellektuel og som har *valgt* øen. JV's fremtidige politiske "nederlag" modsvares af et seksuelt

politik er metaforik?

*indførelse af politisk
povsiv
Johannes
Kliger se -
delt ud i
top.*

"nederlag": kvinderne kommer ved handlingens slutpunkt til at tilhøre repræsentanterne for de socialt sejrende ideologier. Det "frivillige" afkald i forholdet til Rigmor forlener dog "nederlaget" en vis tvetydig karakter af "sejr".

"Nederlaget" er ikke uden indre "logik". På ét plan er Frederik og ingeniøren modstandere: kapitalist vs. "socialist"; men på et andet plan er de begge repræsentanter for samme "ideologi", "materialismen" overfor JV's ideologiske "idealisme" og "immaterialisme". Begge tror de på kollektive forandringer i modsætning til JV's tro på individuelle forandringer. JV's negering af "materialisme" tager således form af en mere specifik negering af "legemligheden", "kødeligheden", "driften". JV overlader derfor de materialiserede "legemligheder", kvinderne, til legemlighedsstilbederne, materialisterne. Denne afståen bliver da samtidig en afstandstagen fra de ideologier som Frederik og ingeniøren repræsenterer. "Selvkastrationen" bliver en (magtesløs) protest mod ændringer i samfundet.

Modsætningen mellem byliv-seksualudfoldelse overfor gammelliv-seksualnegering viser sig også blandt kvinderne. De to "moderne" kvinder, Annemari og Rigmor, er begge prægede af sensualisme, selv om den "liderlige" Rigmor måske ved forbindelsen med JV undergår en kyskificering. Overfor dem står gammellivets kvinder, særlig Line og Marie. Disse to er om ikke aseksuelle så dog kun svagt seksuelt markerede. Line, den på sæt og vis mest positivt vurderede kvinde i romanen – hun bliver i scenen i kirken guds taleror –, er den inkarnerede afholdenhed. Hun er qua enke "viet til døden/den døde", og i modsætning til f.eks. Annemaris lykkyndighed er Line bundet til en dødekult. Hendes pynten sig er ikke udtryk for forfængelig sensualisme, men er en underkastelse sig en social pligt. Som enke manifesterer hun på samme tid sorgen/lidelsen og seksualafholdenhed. En mellemstilling mellem de sensuelle kvinder og Line indtager den anden enke, Marie, der på den ene side negerer "blodets" ene side, sensualismen, men som på den anden side lidenskabeligt lever i "formerings" verden, i ættdyrkelsen. Ættdyrkelsens forbindelse med seksualiteten giver denne dyrkelse et anstrog af syndig lidenskab ("incest").

Både Line og Marie er samtidig "magtesløse", de underkaster sig "skæbnen" og forsøger ikke at forandre deres lod, men sætter en ære i at opfylde et givent normsystems krav.

Vi har nu fremdraget nogle mytiske ækvivalenter for forholdet mellem gammellivet (præindustrielt agrarliv) og industrialismen (kapitalisme eller socialisme):

$$\frac{\text{gammelliv}}{\text{industrial.}} \cong \frac{\text{underkastelse/magtesløsh.}}{\text{magtudfoldelse/magt}} \cong \frac{\text{"ånd-sjæl"}}{\text{"legemligh."}} \cong \frac{\text{sex.negering}}{\text{sexualudfoldelse}}$$

Disse modsætninger korresponderer til modsætningen mellem det økonomiske liv og kunsten og til den gammelkendte modsætning mellem fornuften og "følelsen-intuitionen" (således finder Frederik "i drømme" den regnefejl han ikke kan finde i vågen, "fornuftig" tilstand (146).

Det er indlysende at denne gammellivets ikke-indblandingsholdning og underkastelsesideologi er til fordel for det bestående samfund, her kapitalisten Frederik. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt at han behandles som et forfængeligt, men fundamentalt uskadeligt barn. Hans udfoldelse opfattes som en Martha-udfoldelse, en manglende forståelse af det "ene fornødne" sjælens frelse.

I den fremstiller objektive samfundsforhold i en individualpsykologisk klædebon, som seksualmytologi, ligger ideologien indenfor rammen af en liberalistisk individualisme, hvorved den politiske protest, der ligger i kritikken af "materialismen" også på dette plan kan integreres i en liberalistisk ideologi.

Sæl og sjæl

Et af de centrale symboler i "Løgneren" er stenhovedet i kirken. Det introduceres første gang således: "Det var et grovt Stenhoved der sidder i Koret, i Triumfvæggen, vendt imod Alteret. Buttet som et Sælhoved. Runde Øjenhuler, rund Mund[...] Døden? sagde han./Kun Præsten og Degnen ser det, sagde jeg, de ser ham der som den første og forreste i Menigheden." (61). Degnen tager ikke her stilling til ingeniørens fortolkning af hovedet som døden/dødssymbol, men senere tilslutter han sig denne fortolkning: "Det maa være Dødens, Undergangens Hoved, Glemselens og Meningsløshedens Hoved. Man kunne ogsaa sige at det Hoved bar selve Øens Ansigt, saa koldt og frygteligt dette Ansigt er, naar Naturen har besejret os." (184). Hovedet er både dødens hoved og naturens hoved (øens hoved (øens hoved). Faren, det negative og ondskaften ("døden") kommer således fra naturen, mens frelsen må komme fra kulturen. Denne natur har sammenhæng med meningsløsheden, dvs. værdirelativisme (nihilisme).

Dette natur-og-dødsprincip er sat overfor et (kultur)- og livsprincip: "Men dette Hoved, denne Død, er i Koret sat, saa Døden maa stirre lige op paa Opstandelsens Symbol, som Forstanden ikke begriber. Denne opstandelsestanke sidder endnu som en Harpun i Øens Krop og holder den fast." (184). Det "lave", "døden", må "se op" til "det høje", "Opstandelsens symbol" (livsprincipet). Det opstandelsens symbol der er tale om må være et krucifix, der hænger over alteret. Da døds symbolet sidder i triumfvæggen, men må "se op" på opstandelsessymbolet, har "døden" (naturen) et dobbelt sæt kvalifikationer (egenskaber). Triumf-sejr, og nederlag. På samme måde kan det udledes at opstandelses-sfæren har

dobbelte kvalifikationer: nederlag og sejr. Denne modsigelse kan løses ved indførelsen af dimensionen dennesidig/hinsidig. "Døden" vinder en dennesidig sejr og triumf, men lider et hinsidigt nederlag, ligesom Jesus på korset er underkastet døden/dødsprincippet, men vinder en (hinsidig) sejr (i og med at han åbner vejen til himlen for menneskene).

Sæl-døds-tematikken optræder også i JV's erindringsvision under gudstjenesten: "Jeg har Stenhovedet næsten ud for mit Ansigt, evigt gloende med runde Øjne. Jeg har set ham saadan.[. . .] Jeg laa i Prammen ovre ved Brundholm.[. . .] Der var ikke en Lyd, Saa staa han i Vandet lige ved Siden af mig. Det runde Hoved, de brustne Øjne. I Dag skal du dø, tænkte jeg. Vi saa hinanden i Øjnene en Stund. Saa var han borte. Bare øde Vand og øde Taage./ Naturligvis en Sæl. Kun en spættet Sæl. Ser dem tit. Jeg har faaet Ram paa adskillige og ligget og fisket med Krogen efter den sunke Sæl paa Bunden. Vi hører ikke sjældent deres trannede Hujen. Alligevel kan man blive ved at have den Tanke at han kommer igen. Paa en anden Maade." (894). Der er en dobbelthed i beskrivelsen af sælerne, som kan opfattes som manifestation af et underforstået ordspil (brusten/Brundholm/brunstig; et meget almindeligt "ordspil" jfr. Aarestrup: "Som i en hellig Dødskamp"). På den ene side er sælerne fede og kødelige, "trannede", og på den anden side associerer de til døden/det skeletagtige, til trods for at deres "skelet" er ualmindeligt fedt indpakket: "Jeg glædes over at have gjort dem [menigheden] til Sjæle i en Underverden, hvor deres Beenrad stikker Hovedet ud. Nu ligger de allesammen Hovedet der kom op af Vandet og Hovedet i Koret. De er Dødninge." (93). De fede sæler associerer til deres modsætning "Beenrade". Kødeligheden bliver tegn på dødeligheden.

Dødssælen er en spættet sæl, og spættetheden peger igen i retning af driftsproblematikken. Den spættede sæl er en inkarnation af havet, og havet er drifternes og dødens sted, jfr. at både Niels og Erik omkommer på havet. Dets driftsmæssige spættethed fremhæves: "Havet var spættet af Brodsoer der kom jagende ind vestfra. Aldrig er Havet saa vildt og stort som naar det lige har faaet Menneskeoffer." (78 f.). Vildskaben er i romanen især en metafor for seksualiteten (jfr. f.eks. JV-Rigmor-dialogen s. 160). Også mere explicit er pletthed/spættethed sammenknyttet med seksualiteten: "Isen laa saa langt man kunde øjne. Men den havde disse mørke Pletter./Ligner hende tænkte jeg. Hun er liderlig.[. . .] Jeg lagde mærke til at Pletterne paa Havisen nu ligesom laa i Stribe. Den var spættet. Den mindede om en uhyre Rovfuglevinge." (s. 47). Sælen-kødeligheden-seksualiteten (og rov-fuglen) får her partiel identitet med Rigmor i det omfang hun er – eller opfattes som – "liderlig". (Det forbindende billede mellem "spættethed" og liderlighed kan være "feberudslæthed" som udtryk for hektiskhed jfr. s. 47). Denne spættethedens plettede og onde mangfoldighed står overfor blankhedens gode enhed som den f.eks. kommer til udtryk i en "blank" skæbneaccept.

I det ovenfor anførte citat sættes "sæler" = "sjæle i en underverden". I denne "underverden" er sjælen behersket af en anden magt, "døden", "legemet" på samme måde som menigheden og JV er behersket af "en mægtig og listig Aand" der "gør én langt stærkere som Mand" (93, min fremhævelse). "Sjælen" er nedværdiget og fanget i et underjordisk sted, hvilket ordspilsagtigt fremhæves ved "sjælens" transformation til "sælen". Idet driftens og legemets aand hersker over "sjælen" sker der en profanation og et fald til "sæl".

Der kan kun bødes på dette fald, hvis sælen fanges af den STORE FANGER: "Denne Opstandelsestanke sidder endnu som en Harpun i Øens Krop og holder den fast." Overfor naturen-øen-kroppen står (kulturen)-religionen-harpunen-genopstandelsestanken. I harpunmetaforikken impli- ceres der en sæl/krop, en harpun, harpunsnoeren og en fanger. En harpun er et spyd forsynet med en snor, der etablerer forbindelse mellem bytte og fanger. En harpun er derfor et instrument der etablerer en fjernkontakt med fangeren. Og fangeren kan kun være "Gud" eller "det guddomme- lige". Linen har (som jeg i afsnittet "Sneppen" skal vende tilbage til) forbindelse med "troen".

Hele denne sjæl-krop-modsætning er udtryk for en stærk dualisme, en dualisme der f.eks. kommer til udtryk under gudstjenesten: "Først nu rejser éns Jeg sig og vil træde ind i Krop og Sjælehylster som staaer under Triumfbuen. Men der sker ingen forening." (92). Jeg-følelsen udstrækkes ikke til legemet, der reduceres til jeg-hylster, sjælehylster. Den ønskede "forening" kan kun komme i stand i form af den ene parts voldelige "beherskelse" af den anden part, jeg-ets-sjælens voldelige beherskelse af legemet, der samtidig på makroplanet er kulturens voldelige "beherskelse" af naturen: "Øen laa som et Uhyres Legeme under en.[. . .] Den var nu et Uhyre der sluger Mennesket og fortærer Slægter, saa alt glemmes. Javel, i Dagens Lys har den en Skikkelse som er os fortrolig. Men sin Dagsskikkelse har den kun faaet ved at blive overvundet af Sindet, bundet af Sproget, ved at blive erobret af den Kultur, vi tvivler for meget paa Saadan tror nu jeg. Hver Slægt maa erobre Øen. Det er Aand at erobre den." (183, mine fremhævelser). Ånden og kulturen skal beherske (og undertrykke) kroppen og naturen. Naturen og kroppen er dæmonisk, er som "et Uhyres Legeme" der "sluger Mennesket", derfor må den overvindes, bindes, erobres og harpuneres. (En dæmonisering af naturen er, som Villy Sørensen ofte har fremhævet, et resultat af en fortrængning af driften).

Nydelsens samleje – lidelsens "samleje"

Adskillige steder omtales nutiden implicit som "rodløs", f.eks.: "Men maaske det i vor Tid bare hemmer at have Rødder et Sted." (27). Denne "vor Tid" 's rodløshed implicerer forestillingen om en tidligere tid, hvor

man havde "rod", hvor der var en fredelig-kontinuert sammenhæng mellem natur og kultur, mellem sjæl og legeme, metaforisk udtrykt ved forestillingen om det organisk-vegetabiliske kontinuum mellem jordrodder- (stængel-blomst-frugt) (jfr. blomstermetaforikken s. 182). Om denne organiske forbindelse skal tages som andet end forestillingen om en mytisk og altså ikke historisk tabt uskyldighedstilstand skal her være usagt (jfr. afsnittet (arve)synd og død), men den fremherskende tilstand er i ethvert tilfælde en splittelse mellem legeme og sjæl, der kun kan sammenføjes ved erstatning af den manglende rodforbindelse med en spydforbindelse.

"Opstandelsestanken sidder endnu som en Harpun i Øens Krop". Denne øens krop bestemmes andetsteds mere specifikt som en kvindekrop: "Jeg ser Nordøen ligge nøgen og sølet foran mig og Næs derovre som Øens mørke Skød." (Kvindekroppen er åbenbart på det "symbolske" plan den urene ånds soledede bolig, selv om mandskroppen også kan være dens bolig på det ikke-symbolske). Ved at situere øens skød på Næs etableres der en partiel identitet mellem Øen og Rigmor. Forbindelsen mellem den fallos-lignende harpun og øens krop kommer derved til på det metaforiske plan at repræsentere et antisamleje, et lidelsens "samleje" (Sælens rundhed gennemboret af harpunens aflanghed). Harpun-fallossen repræsenterer opstandelsessymbolet, den lidende Jesus på korset.

Øen, "et gammelt Kvinderige" af hedensk tilsnit, gennembøres også af en anden spids genstand: JV er "... hugget ind i Øen som et Spyd der er kastet langvejs fra." (182). Ved sin metaforiske identitet med genopstandelsesharpunen er JV, alle hans viderværdigheder og skøbeligheder til trods, en repræsentant for den genopstandelsesfremkaldende lidelse og spægelse af kødet, og dermed en repræsentant for den rene ånd og det hinsidige (: "langvejs fra").

Rækken af analoge modsætninger bliver således:

Øen ≅ krop ≅ sæl/krop ≅ kvinde ≅ nydelsens samleje ≅ menighed
JV ≅ harpun ≅ sjæl/ånd ≅ mand ≅ lidelsens "Samleje" ≅ præst/degn

Hele symbolkomplekset peger i retning af en pietistisk kontemplation af lidelsen i form af en erotisk farvet kontemplation af naglegab og af Jesu blod og vunder.

Hedenskab kristendom

Hedenskab optræder i "Løgneren" som fællesbetegnelse for en række værdiområder. Rummetaforisk har hedenskaben sammenhæng med det "lave": 1. det undersøiske, hav-drift-dødsverdenen, der er behandlet i afsnittet "Sæl og Sjæl". 2. Det underjordiske, der har sammenhæng med "elverproblematikken".

5.1 -
Lidelse
i naturen
som
had skædd
forstået
H
Si os sa
hale
skæff.

Den anse v kultur for lidt mere
for meget (sensuelt). Det går v så meget
næsten om kulturen kan opbygges
spiritualisme (som for si) i vrede in-
sammen som fornuft metaforisk

Hedenskabens sammenhæng med seksualitet og formering ekspliciteres: "Sagnet kunde tyde paa at Øen her er et gammelt hedensk Kvinderige, Hr. Ingenior. Sagnet fortæller om den mægtige Fru Nitte paa Næs. Og mon ikke Navnet Nærbjerg skulde komme af Njord eller Nerthus, Frugtbarhedsgudinden." (54). Ved at sætte lighedstegn mellem hedenskab og kvinderige, sættes der en modsætning mellem et hedensk-kvindeligt værdiunivers og et kristent-mændligt værdiunivers. —

Det er da også to kvinder der er bærere af "hedenskabsproblematikken": Rigmor, der er bærer af et hedensk-sensualistisk aspekt, Marie, der er bærer af et aspekt af frugtbarhedsproblematikken: slægtsdyrkelsen, "blodsdyrkelsen".

Det "hedenske" ved Rigmor signaleres ved parallelliseringen af Rigmor med "Fru Nitte paa Næs", Nerthus, dog uden formeringsaspektet, idet hun er barnløs, hun har rendyrket erotikkens sensuelle aspekt. Rigmor tituleres "Ellefrue", og denne betegnelses erotiske karakter udtrykkes explicit: "Ja, du dejlige Ellefrue. Du søde, klynkende Heks. [. . .] ond det er jeg. Og du er en Heks og jeg er den onde, og vi kan holde en Heksesabbat. Du ved vel hvordan Heksene og Fanden legede med hinanden. Saadan har de om Foraaret leget oppe paa Nærbjerg engang." (163). Rigmor afviser denne eksplicitte "vildskab", men hun er ikke desto mindre den aktive i forholdet til JV, ligesom hun ikke er uvillig på s. 160 f. Ellefrueværdigheden og denne værdigheds sammenhæng med erotik udtrykkes bl.a. ved Rigmors lig-karakter, der først udtrykkes som skyggefuldhed og hvidhed: "hendes hvide Haand", "hendes Skyggevarme" (s.45) "en Skyggekinde der suger Vemodens Duft af Maanen" (s. 46), og senere ekspliciteres: "Der gaar Rigmor dødningsbleg og dejlig igennem stueene." (s.133). Dejligheden er således en funktion af dødningsblegheden. Ved denne lejlighed subsumerer hun (som omtalt i afsnittet "arbejdet adler") hele øens sensuelle udfoldelse, hvorved sensualismens generelle præg af hedenskab og død understreges.

Overfor Rigmors rene sensualisme står Maries guddommeliggørelse af formeringsaktens resultater: "... skjult bar hun en Blodets Guddom. . . . Og det forekommer mig at man er traadt ind i et hedensk Vi hvor der blot mennesker." (s. 106). Denne dyrkelse af blodets guddom repræsenterer et fremskridt i forhold til den rene sensualisme, idet den medfører en underkastelse under et transcendent princip, loven (nomos), lidelsen og den fører derved til en afstandstagen fra en moderne lykke-og-nydelsesdyrkelse: "Hun [Annemari] var et moderne Lykkemenneske, en Pige med en Lykkedrom, hun søger Lykken og det foragter Marie. Olufs Mor er et Lovmenneske, hun søger som sine Forfædre Loven." (s. 176). Marie kender til lidelsen og til ondskaben, som det udtrykkes i hendes "menneskeofringer" og hendes hedenskab repræsenterer i den henseende et "højere" bevidsthedsniveau end de moderne lykkemenneskers. Men

hendes Lovdyrkelse og de deraf følgende menneskeblot står alligevel som en barbarisk hedenskab i forhold til kristendommens selvofringer. Den hedenske nomosdyrkelses ofringer af medmennesker må erstattes af den kristne agapedyrkelses selvofring.

Myte og modernitet

Modsætningen mellem traditionen og "moderniteten", mellem gammelliv og nyliv eksemplificeres i modsætningen mellem Marie og Annemari, og "bæreren" af konflikten er Oluf, der skal vælge mellem disse to kvinder. Marie står for "Loven", "hedenskab" og slægtsdyrkelsen, den "intelligente" Annemari står for den industrielle kultur og sensualismen. Begge kvinder står for en form for materialisme, selv om Marie er mere "spirituel" end Annemari. Men begge er de driftsbestemte. "Han er ved at blive kvalt af Kvinderne og sin egen Tvivl, tænkte jeg, han trænger til at maale sin Styrke imod Dødens. Klarer Oluf det, da bliver han Mand." (s. 176). Oluf er ved at blive overvældet af kvinderne, af materialiteten, og dette skal ske ved en konfrontation med den inkarerede materialitet "døden".

Denne konfrontation kommer til at finde sted ved klokkebybet, et farligt sted der ligger mellem Sandø og Golø. Modsætningen mellem Golø og Sandø er som mellem kristendommen og "hedensk kvinderige", (jfr. s. 54), og modsætningen mellem en mands-og-lidelsesreligion og en kvinde-og-nydelsesreligion. Mellem disse "kuldsejler" Oluf. Oluf opnår ganske vist konfrontationen med døden, og han svømmer ganske vist hen til Golø kalv, hvorved denne svømmetur bliver et forvarsel om forløsning, ligesom Goløkalv bliver forvarsel om "Golø". Men forløsningen realiseres ikke med det samme, idet han ikke accepterer "skylden", ikke fuldt tager skylden på sig. At forløsningen ikke finder sted kan ses af at konfrontationen med døden ikke medfører en frigørelse fra moderen. Ved denne manglende accept af skylden og døden kommer Oluf midlertidigt endnu mere i dæmonernes vold.

Under opholdet ovre på fastlandet er der imidlertid sket en forandring således at han har accepteret sin "skyld" (jfr. s. 185); han har bl.a. "arbejdet". Derved bliver han i stand til at beherske materialiteten og frigøre sig fra kvinderne. Denne behersken af materialiteten viser sig på det sociale niveau ved at han lærer navigation og at han køber en stor kutter. Men denne handling der ligger indenfor modernitetens rammer benyttes til at udføre et projekt der som model har gammellivet, vikingelivet. Hans projekt går ud på at "føre en Baad op under Island" (s. 161) dvs. op i nordboernes og vikingernes mytiske lokaliteter. Myten, idealiteten og traditionen bliver derfor styrende for den materielle praksis. Der etableres derved en kontinuitet og identitet mellem det gamle og det nye; det nye

bliver en ny manifestation af "det gamle" og det "samme" (det evige). Derved står Oluf som mediator mellem gammelt og nyt.

Samtidig repræsenterer hans forhold til Erna og hendes barn en negering af moderens materielle slægts-og-blodsideoologi. Ved at opgive sit eget kød og blod og i stedet overtage en anden mands kød og blod negerer han et seksuelt-biologisk "naturligt" faderskab til fordel for et kulturelt-spirituel faderskab.

Sneppen

Som udgangspunkt for forståelsen af dobbelttydigheden i sneppesymbolikken kan man tage den elizabethanske "pun" på "the resurrection of the flesh", kødets genopstandelse: foruden sin abstrakt-religiøse betydning tillægges kødets opstandelse den konkrete betydning erektion. På samme måde har f.eks. "forår" både konnotationer i retning af driftsudfoldelse og i retning af genopstandelse. Denne dobbelthed svarer til den dobbelthed der ligger i øens krop (materien): en ond, dæmonisk og farlig "natskikkelse" og en god "dagskikkelse" som "den kun har faaet ved at blive overvundet af Sindet, bundet af Sproget, ved at blive erobret af den Kultur" etc.

Sneppen institueres som religiøst symbol via Kristians udtalelser: "Sneppen hun kommer altid naar Kristus driver den urene Aand ud." (s. 70). Men JV er vantro overfor den kristianske fiskers udtalelser: "Degnen vilde skam ikke tro mig, ikke Tale om." JV er fornægter og vantro. Derfor bliver han besat af en uren ånd ("et stærkt og utilstedeligt begær" s. 81), der først tæmmes da han bliver konfronteret med en endnu kraftigere manifestering af tro. Dette sker da Line implicit jævnføres med bibeltestens "kvinde af folket". Til bibeltestens "oploftede en Kvinde af Folket Røsten og sagde til ham: Saligt er det Liv som bar dig, og de Bryster, som du diede. Men han sagde: Ja saligere ere de som høre Guds Ord og bevare det, Amen", dvs. til kvinden af folkets tro på Jesus, svarer Lines tro på Jesus. På JV's spørgsmål: "Har Guds Søn hjulpet dig?" svarer Line bekræftende: "Hun ser op, Enken. Ser forbi mig, ser paa noget bag mig med et stort Blik. Saa nikker hun./Jeg syntes der gik en forbi mig, og at jeg fik et Slag saa jeg maatte flytte mig lidt." (97). Line har ved sin manifesterede tro foreløbigt uddrevet den onde ånd af JV. Derfor kan JV kort efter høre at sneppen er kommet. Derved manifesterer Line den line (: troen) der forbinder den store fanger Jesus med opstandelsens hårpun, og derved også baner vejen for det andet opstandelsessymbol: sneppen.

Sneppens instituering som driftssymbol sker ved sammenkoblingen af Annemaris erotiske aspekt med sneppen (14). Da ingeniøren og JV kikker på den udstoppede sneppe (s. 121) flyder sneppen i ét med "Brune Pigers svulmende Bryster". Via sneppejagt og sneppedrab associerer ingeniøren til

menneskejagt og menneskedrab. Drabet er en normovertrædelse (: "synd") der ligesom den erotiske drift har sit udspring i menneskets kødelighed. Ingeniørens rædsel for den døde sneppe og for sneppejagten repræsenterer derved en fortrængning af syndsbevidsthed der udelukker ham fra syndsforladelse (ved troen), jfr. afsnittet "(Arve)synd og død)".

Sneppens dobbelthed som symbol på både profanitet og sakralitet ekspliciteres i forbindelse med JV's og Rigmors sneppejagt. Johannes' sidste tête-à-tête med Rigmor er indlejret i en sneppejagt. Da han går ud på sneppejagt, kommer han forbi Næs, og går indenfor, hvorefter følger samlejet med Rigmor. Derefter går han igen ud på sneppejagt, og henter så Rigmor til den fælles sneppejagt. Aspekter af sneppejagten og samlejet er derved forbundne. Men samtidig antager sneppejagten, som Jan Nissen har påpeget (OL s. 287) nadverkarakter: "Tag den /sneppen/, sagde jeg, den betyder en Pagt mellem os" (172).

Hvis man skal læse udfaldet af sneppejagten som en allusion til indstiftelsen af nadveren, fremstår følgende sakrale læsning af sneppejagten: I og med at JV "dræber" den symbolske (figurative) manifestant af sit eget "kød og blod" – sneppen – og derved indstifter: "den nye Pagt i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes Forladelse", bliver drabet på sneppen en symbolsk selvkastration, hvis resultat tilbydes Rigmor som et middel til syndernes forladelse. At der er tale om en symbolsk selvkastration fremgår bl.a. af slutningen: "Jeg har ikke truffet hende ene siden Snejpejagten. Jeg kunde vel gaa over og tage hende nu, hente hende her til mit Hus. Det vilde aldrig gaa. Jeg vilde snart kvæle det der gror i hende. Jeg ved det. Jeg havde jo nær kvalt det een Gang." (186). Kvælingen er lig samlejet, den hedenske vildskab der ødelægger forrige aftens fine åndige stemning. Men pagtaspektet i jagten ligger i at "vildskaben" dræbes, således at den ikke kan gentage sig. At der eksisterer et sådant projektforskel mellem JV (mennesket) og naturen fremhæves ("Har du set en stor vild Fugl i Øjet, mens du sigter over Kornet, Natanael? Vildgaasens Øje. Da vil du vide, at hun er en Flygning som kommer fra dit eget Hjerter." (9). Drabet på sneppen står parallelt med drabet på sneppehunden Pigro, der ligeledes manifesterer JV's drifts aspekt, (jfr. J.K.K. Lings i Medd. f. Dansk lærerforening 1967,3). Dette symbolske offer giver Rigmor troen på at man kan "begynde" (s. 172) (et nyt liv?!).

Der er den forskel på JV's selvofring og Jesus', at mens Jesus' kød kun på det symbolske plan påtog sig det menneskelige køds syndefuldhed, så er JV's kød lige så "syndefuldt" som Rigmors kød. Ved Rigmors "medviden" i både samlejet, jagten og drabet/offeret bliver Rigmor indviet i JV's syndserkendelse, i erkendelsen af menneskets kødelighed. I samlejets eksplicite synd åbnes der samtidig en mulighed for syndsbevidsthed og en deraf følgende tæmning af kødet og tro på syndsforladelse. Snejpejagten er den symbolske erkendelsesakt: en kompleks manifestation af accept af

kødelighed + negation af kødelighed; kødeligheden som implicerer synden og dødeligheden, men også dødeligheden som indebærer genopstandelsen. Mennesket er som sneppen "kun her paa Træk/Og haver andetsteds hjemme" (Blicher: Trækfuglene, Præludium).

(Arve)synd og død

I beskrivelsen af harenes kamp om hunnen (s. 101) er der en beskrivelse af livet levet efter natur-drifts metoden. Denne rene driftsstyring udgør en mulig fortolkningsmodel for kulturen-mennesket, den kan f.eks. ses som en spejling af firkantsdramaet mellem JV-Oluf-Ing-Annemari. For at frigøre sig fra denne naturbeherskethed må mennesket sætte naturen som materie og derved sætte en afstand mellem sig og naturen, eller mellem dets ikke-naturlige jeg (ånden) og dets naturlige jeg (legemet). Dette gøres ved at "overvinde", "binde" og "erobre" naturen. En af måderne hvorpå man kan sætte naturen som "natur" og "materie" er ved jagten og drabet. I jagten sættes materien som materie. Ingeniøren, der fortrænger "døden", fortrænger dermed menneskets kødelighed og syndighed og fortrænger derfor "jagtens" ikke-erotiske fremtrædelsesform: "Skød De den saa?/Ja, jeg gjorde./Jeg kan ikke fordrage det, sagde han. Stemmen dirrede. [...] Jagt! ... Nej, jeg kan ikke mere ... Dræbe, saare vilde Dyr unødigt. [...] Som halv voksen var jeg med paa Jagt en enkelt gang. Jeg kunde lide det. Men siden har jeg en Nat slæbt et ungt Menneske med Maveskud gennem tre Baggaarde, over et Plankeværk og op paa en Fjerdesal. For at de ikke skulde faa ham. Og jeg maatte dengang ved tre forskellige Lejligheder skyde paa Mennesker som jeg kunde staa og se i Øjnene, ligesom De kunde se Sneppen." (s. 121f). Ved at fortrænge og fornægte jagten fortrænger og fornægter ingeniøren samtidig synden og døden, og derved fortrænger han bevidstheden om menneskets materialitet (og mister derved muligheden for at "erkende" materialitetens modsætning, (menneskets) "idealitet"). Heroverfor står Olufs tagen sig synden/skylden på sig i forholdet til Niels' død. Ved denne accept af døden og menneskets materialitet får Oluf den "erkendelse" der er en forudsætning for driftsbeherskelsen. Men ingeniøren har ikke "lært" noget af krigens ondskab, han har ikke taget sin synd på sig. Han bliver derved et blindt redskab for den drift og kødelighed som han ikke vil se i øjnene.

Når (arve)synden, den individuelle overtrædelse og syndighed, kan bruges til at beskrive og forklare kollektive, historiske og objektive forhold med, skyldes det at der i romanens implicite samfundsoptagelse ikke er noget kvalitativt skel mellem individet og samfundet. Samfundet er opbygget på samme måde som individet: med en potentiel ond materialitet og natur, og en god "ånd" og kultur. Derfor har de kollektive viderværdigheder deres årsag i individuelle viderværdigheder. Samfundets

egenskaber bliver således summen af individernes egenskaber, ikke noget kvalitativt forskelligt. Derfor må enhver samfundsændring starte i en individuel syndsbevidsthed og opbyggelse: /ing./: "Ja, jeg vil gerne tro De hører til dem der præker at Mennesker, de moderne Mennesker skal forandres indefra, hvis Verden skal reddes, ikke sandt. Men hvor er Resultaterne? Det gaar Fandens langsomt paa den Maner?/Og strygende paa den anden, sagde jeg, men hvorfor mener De jeg tror det? (s. 123). Selvom JV ikke direkte accepterer rollen som den der tror på nødvendigheden af den individuelle opbyggelse, repræsenterer hans spydige henvisning til krigen m.v. ("og strygende" etc.) en afstandstagen fra kollektive-materielle ændringer.

Forholdet mellem kultur og natur opfattes som forholdet mellem krop og bevidsthed-erindring: Øen har "et Uhyres Legeme" og er "et Uhyre der sluger Mennesket og fortærer Slægter, saa alt glemmes." (s. 183). Overfor sindets "erindring" står kroppens "glemsel" forskelsløshed og nihilisme. Åndens fremmeste pligt er at modvirke "glemslen" ved en stadig bevidsthedsreproduktion. Denne reproduktion sker ved at lade folk "vokse" "ind i Landets og Slægternes Erindringer" (s. 183). "Glemslen" kan ikke være en individuel "bevidstløshed", men må være nutidens "glemsel" af momenter i fortiden til fordel for momenter i nutiden. De døde kan få "evigt liv" ved at blive "husket". Det er derfor et "drab" på fortiden hvis man "glemmer" dem. De levende skal tjene de døde ved stadig at "huske" på dem og derved give de døde evigt liv. Da "glemslen" har sammenhæng med "meningsløsheden" (s. 184), må "meningen" være det fraværende, fortiden. Derved bliver beskæftigelsen med det nutidige "meningsløshed" "synd" og "død". Således fremkommer paradokset at beskæftigelsen med de levende er "døden" hvorimod beskæftigelsen med de døde er "livet". Samfundsændring og bevidsthedsændring bliver en "synd", en troløshed overfor fortiden. Idealet bliver ikke produktion, men reproduktion, idet forandring = "død" (At beskæftige sig med forandring udfra synsvinklen: "det gamle dør" istedet for fra synsvinklen: "det nye fødes" er en konsekvens af solidariteten med en dødsmerket agrarkultur og en dødsmerket produktionsform). Ved at sætte "meningen" = "kulturen" = "det fortidige" oprulles en vision af en nutid hvis liv burde være en "mimen" af et fortidigt "liv". (Arve)synden bliver derved bl.a. umuligheden af den totale erindring om fortiden, den uundgåelige "glemsel" ("død").

Indoktrinering

Selvom JV går ind for den individuelle frelse og mere eller mindre går imod kollektive ændringer af menneskenes vilkår, har han alligevel selv et kollektivt orienteret projekt, hvori han definerer sig som den der skal

indlære traditionen og de traditionelle værdier i øens befolkning. Der ironiseres over dem der som Annemari har "[...] Verden og dens store Problemer [...] i sit Hoved." (s. 179), der ironiseres over "materialistisk" afguder: "Man tilbeder Samfundsdoktriner som var de Aabenbaringer, man tilbeder politiske Guder og tekniske Guder og Videnskabsguder og Filmguder" (s. 61). Disse afgudstilbedere er formodentlig de efterkrigstidsmennesker der finder "alt meningsløst" (s. 167) og som er prægede af "tvivl". Ved den stærkt negative omtale af tvivlen ligger der en implicit vurdering af "troen", af underkastelsen under absolutte værdier. Disse absolutte værdier er som omtalt "den Kultur", vi tvivler for meget paa" og som JV ytrer sin "tro" på (s. 183). Man skal tro på og underkaste sig "kulturen", dvs. traditionen, erindringen og en form for kristendom. "Kulturen", "Sproget", "Sindet", "Troen" står som en énhed overfor afgudernes mangfoldighed. Denne kulturens og sindes *absoluthed* og gode énhed står overfor tvivlens og meningsløshedens onde mangfoldighed og *relativisme*. Denne enhed er åndens og traditionens (der er ikke *flere* traditioner men *én*). Derfor rettes kritikken af indoktrineringen af "doktriner" kun mod indoktrinering i det omfang den ikke er indoktrinering af den sande lære: traditionen. Denne indoktrineringens fremmeste middel er mystifikationen (forundringen, underet?) som det fremgår af JV's pædagogiske trick.

Graner, is og forandring

Et af de centrale temaer i "Logneren" er "forandringen", en forandring der manifesterer sig i ændringerne i personrelationerne, men væsentligst i fortællerens "erkendelse". (Derfor er denne tematiserede forandring ikke i ~~modstrid~~ med det ovenfor sagte, idet forandringen medfører indsigt i de "gamle" og evige sandheder om mennesket). Denne forandringstematik er på symbolplanet forbundet med "tøbruddet": "Isen har lukket os inde med os selv i fyrretyve Aar." (s. 6), og forandringen manifesteres ved at "Isen bryder". Parallelt med isen som udtryk for indelukthed står granerne: "De dejlige Graner, som frier En for at se den ensformige Ø og det ensformige Hav . . ." (s. 10). Disse graner fældes nøjagtigt på samme tidspunkt som tøbruddet er en realitet, nemlig da båden fra fastlandet ankommer, dvs. tøbrud = fældning af graner. Disse "Sorte tætte Graner, der lukker alt Ude." (s. 51) omtales som "dejlige" og er således smukke *æstetiske* objekter der lukker den grimme virkelighed ude: "Ved Frokosttid var der faldet saa mange af dem at jeg kunde staa i Stuen og se vidt ud i den lerede Verden" (s. 144). Denne grimhed har som omtalt sammenhæng med seksualiteten: "Granerne ligger derude som faldne Soldater. Haven er ikke mere en lukket Drømmenes Verden. Jeg ser Nordøen ligge nøgen og sølet foran mig og Næs derovre som Øens mørke Skod." (s. 149).

Drømmen, den falske idealitet, æstetikken, "løgnen" har dækket for virkeligheden, grimheden, materialiteten. Den sande idealitet, "sandheden" er åndens vidende afstandstagen fra denne urenhed, ikke drømmens uvidende fornægtelse af eksistensen af denne grimhed.

Dette centrale symbolkompleks peger således i retning af at opfatte "erkendelsesforandringen" som den væsentligste forandring. Det væsentlige er således ikke forandringen af virkeligheden men forståelsen og indsigt i virkelighed. Samtidig understreger fældningens absolutthed og tøbruddets absolutthed (næste vinter bliver en mild vinter cf. 185) på at der virkelig er vundet indsigt i nogle "sandheder", således at der ikke i romanen er en uendelig kæde af løgne, men at JV i det væsentlige går fra "løgn" til "sandhed" og "indsigt".

Fortæller, løgner, kunstner

Som udgangspunkt for en omtale af skriftproblematikken kan man tage skriftens og skriftproduktionens sammenhæng med "døden" som den manifesteres for Brønlund: "Han slæber sig fremad alene, han ved, han ikke kommer igennem, men han maa frem, saa hans Lig med de dyrebare Notater kan blive fundet." (s. 39). "Mer ene var aldrig/en Sjæl paa en Stjerne/end du foran Døden/i Isnattens Fjerne." (s. 40). Skriveren bringer sit skrift frem til offentligheden ved hjælp af sin egen (ensomme) offerdød. I Thøger Larsen-citatet etableres der nærmest en klausalsammenhæng mellem skriverens død og dybden af skriverens indsigt: "Du hjalp med at maale/det yderste Ode - /du maalte det dybere/medens du dode." (s. 40).

Ikke blot skriveren må "do" for at frembringe skriftet, også skriverens/fortællerens omverden må "do" for at frembringe produktet: "[det var] maaske nødvendigt, at jeg bildte dig ind at alt blev fortalt lige efter det skete: Ellers havde jeg nok ikke kunne gøre det nærværende for dig og kalde Livets Bevægelse frem i det. Ja maaske man ikke havde kunne fortælle om sin Hund, om Fugle og Jagt, dersom man ikke havde siddet her med sin lille sorte Hemmelighed: at Pigro var dod./Jo, jeg kan vel ogsaa have andre Grunde til at kalde mig Logneren." (s. 175). For at fremkalde "Livets bevægelse" i skriften/fiktionen/"løgnen" må "Livets bevægelse" i livet "do" må virkeligheden "do". Ved at beskrive sine omgivelser dræber man den intuitive og tætte sammenhæng med omverdenen til fordel for en distanceret iagttagelse der virker "dræbende" både på beskriveren og hans omgivelser.

Denne kunststopfattelse kan ses i fuld flor i fortællingen "Den Retfærdige", hvor en billedhugger overfører sin egen og konens livs- og kærlighedsvarme til den kolde stenblok, hvorved han giver den liv på bekostning af sit eget og konens "liv". Kunstfrembringelsen er således en offerhandling.

~ som man ville ønske sig det grundlæggende

For forfatteren og hans pårørende er "fortællingen", "skriften" en form for "løgn" og "bedrag" i forhold til livet-sandheden, i forhold til det intuitivt levende forhold til livet før nedskrivningen af det. Derfor har fortælleren brug for en genopstandelse, og den genopstandelse sker i læseren, i læserens bevidsthed, in casu tematiseret i fiktionen som Natanael. Natanael bliver alibiet for "drabets" nødvendighed.

Man får derved et mytisk forløb: "Livet", "Oplevelsen"- "sandheden" → "døden"- "skriften"- "løgnen" → "genopstandelsen"- "genoplevelsen"- "poetisk sandhed".

"Løgner/fiktionen" og "døden" bliver derved to sider af samme sag, begge er de en form for vold imod "livet/bevidstheden". Ved at skrive isolerer forfatteren sig fra "livet/bevidstheden", ved at skrive "fiktion/løgn" fortrænger han "livet/sandheden" ved at sætte en ond materiel skriftinstans mellem sig og "virkeligheden". Derved bliver fiktionsskrivningen en "syndig" udsættelse af konfrontationen med "virkeligheden": "Og nu maa vi skilles, Natanael, jeg har ikke Lov til mere. Men jeg er bange for at holde op. Bange, siger jeg."

Samtidig er skrivningen en form for medmenneskelig kontakt, den medmenneskelige kontakt som fortælleren på det erotiske område har negeret, og den er derfor en "sensuel" undvigen af "ensomheden", den "kommende Ensomhed, hvor jeg skal være ene med det jeg husker og ene med en vældig Tugter [. . .]" (s. 186).

Fortælleren har dog et lille håb om delvis at løse problemet ved at opgive at skrive dagbog ("løgn"- "fiktion") til fordel for en "sand" beskrivelse: en topografisk-historisk beskrivelse af Sandø. Denne pudsig løsning er ikke blot JV's men var også MAH's, idet han gik over til at skrive historie. Fortrængningen af den materielle skrivepraksis står på linje med den negative vurdering af seksualitet og kødelighed i almindelighed.

"Løgner"-tematikken har foruden sin sammenhæng med skriverproblematikken selvfølgelig også sammenhæng med individualpsykologiske bevidsthedsfænomener hos JV, centreret omkring forholdet mellem fortrængning og accept af egen driftsbestemthed, jfr. ovenfor "graner is og forandring."

Individualisme og kollektivism

JV står som småborgerlig intellektuel mellem på den ene side kapitalens repræsentanter: Frederik og ingenioren (der trods "socialismen" interesserer sig for rentabilitet af kalkbrydning etc.) og på den anden side arbejderne og fiskerne. Hans manglende identifikation med Frederik og ingenioren er omtalt andetsteds. At hans forhold til underklassen er ligeså problematisk viser sig især i den fremmedhed han har overfor menigheden i religiøs henseende, en modsætning der fortolkes som en præst-menighed-

modsatning: "Nej ingen demede aner hvilken kvælende Magt de har sendt imod mig. Den har rejst sig imod mig i disse Øjeblikke, da den spændte Venten er ved at forene dem i Fællesskab, som kun jeg alene står udenfor.

Endnu er de ikke blevet Menighed, for Menighed, Natanael, er maaske lige som stor Musik og som Daggryets Mirakel overjordisk og ubegribelig. Men som nu Forventningen næsten fysisk strammer sit Greb om dem, vendes Sindene i samme Retning. Og var jeg nu den sande og ydmyge Tjener vilde det maaske være et Løfte. Hvem er jeg der sidder her? En vildfremmed. En Gæst i Øjeblikket. En flygtning paa Jorden. Skont jeg om lidt skal rejse mig for at være deres Røst." (s. 91). I længslen efter at deltage i fællesskabet og menigheden ligger en længsel efter at indgå i et kollektiv. JV fortolker sin fremmedgjorthed som havende sin årsag i 1. hans funktion i samfundet (som funktionær, "degn"), og derved som leder isoleret, 2. det tab af "uskyldighed" han har pådraget sig ved sit intellektuelle, ikke-materielle arbejde: "Men her er nogle for hvem Guds Ord er saa reelt som Jorden i Marken, som Saltet i Havet. Det er det for den tavse Robert og for den snakkesalige Kristian. For dem er alt her lige saa virkeligt som en Bakke Kroge der sættes i Søen. Og nu i Stilheden sidder disse Sjæle og bliver Kærmen i et Fællesskab som langsomt fastner. De er mine mægtige Fjender." (s. 91). Overfor denne kollektivitet står JV der ender med at være "ene med en vældig Tugter" (s. 186). Den religiøse fremmedgjorthed er parallel med den sociale fremmedgjorthed.

Problematikken kan belyses ved inddragelse af eksternt materiale. MAH kom fra et socio-økonomisk vigende miljø, et husmandshjem, der ganske vist var økonomisk ligestillet med arbejderklassen, men som qua selvstændige erhvervsdrivende og som bærere af en borgerlig-religiøs ideologi ikke var disponeret for nogen form for classesolidaritets. Den Socio-økonomiske solidaritet med denne landalmue overførtes for MAH i høj grad til en spirituel solidaritet med den almuekultur som var vigende overfor den kultur der blev båret af den industrielle kapitalisme. (MAH's politisk-materielle engagement i agrarsamfundets forhold besværliggjordes bl.a. af den bedring af landbrugets økonomiske forhold der skete under krigen og som medførte en for byboen MAH uacceptabel tvetydig holdning hos bønderne til modstandsbevægelsen, jfr. Wivelhenviisningen i næste afsnit). Ved at betragte en konflikt mellem to økonomiske strukturer som en konflikt mellem to åndeligt-kulturelle principper antog denne konflikt my(s)tiske former i MAH's bevidsthed.

MAH's miljømæssige baggrund forstærkede hans fremmedhed overfor den herskende klasse, kapitalistklassen, og dens funktionærer, teknokratiet. Som byintellektuel (lærer og forfatter) kunne han imidlertid heller ikke besidde nogen virkelig solidaritet med arbejdere og småbønder. Fremmedheden i forholdet til småbønderne viser sig bl.a. i det romantiske, litterære og mytiske forhold til "gammellivet". Denne dobbelte fremmed-

hed er den skakmatsituation der tvinger MAH til at forsøge en religiøs-mytilogisk forsoning af de sociale modsætninger i en individualistisk offer- og soningsmyte.

Nazismen og den lidende individualisme

I MAH's dagbog fra krigen skriver han i forbindelse med folkestrejken bl.a.: "[...] en besynderlig Fællesvillen, i hvilken den enkelte ikke føler sig som et Nummer, et Led, en Del af Helheden, men som Helheden selv, som ansvarlig for alle, hvert dræbt Barn er hans eller hendes, [...] en Viljens Storhed, der ofte hæver sig over den enkeltes Formaaen til daglig, og som viser den, der ofte mistroisk har set paa det, der rummes i Begrebet "Massen", at Flokken og Fællesskabet har højere og ædlere Egenskaber, end man har været tilbøjelig til at tro." (Heretica-antologi s. 289). "Det er en Oplevelse, som ikke vil glemmes, hvordan en Millionby i et Nu vender sig fra Pengebegær, Nydelseslyst og vakt af Retsfølelsen rejser sig mod Undertrykkene i en Kamp, hvor den ikke kan kæmpe, i et Oprør, hvor den ikke kan forsvare sig ved andet end Standhaftighed i Savnet." (ibid. s. 290). I det første citat står der en bemærkelsesværdig vision af hvordan en industriel storbyes fremmedgørelse kan løses. Ikke ved en ændring af samfundet således at individerne accepterer en rolle i et kollektivt projekt, men ved at enkeltindividet indoptager alle kollektive kvalifikationer, således at enkeltindividet repræsenterer og "er" samfundet og kollektivet (makrokosmos = mikrokosmos). Individet, subjektet er den eneste model til forståelse af kollektivet og "fællesskabet". Hvis ethvert individ er "helheden selv" er der ikke megen grund til at indgå i kommunikation og interaktion med andre medlemmer af samfundet i en kollektiv handlen. Det centrale bliver ikke den materielle og kollektive handlen, men individuel bevidsthed, den mytiske reproduktion af samfundstotaliteten, "helheden", i enkeltindividet.

At beskrivelsen er udsprunget af et specifikt ideologisk valg ses måske bedst ved en alternativ beskrivelse af folkestrejken. Udgangspunktet for strejken var fælles objektive forhold for lønarbejderne i byerne. Disse forhold medførte et fælles projekt ("oprør mod tyskerne") som konstitueredes i kollektive og *materielle* handlinger (strejke, barrikadebygning etc.). Derved ophævedes midlertidigt fremmedgørelsen og atomiseringen.

MAH's interesse er ikke så meget politisk analyse som tematiseringen af moralske værdier. Og disse værdier er bemærkelsesværdige. Overfor "Pengebegær, Nydelseslyst" står en abstrakt "retsfølelse" der kommer til udtryk i "Standhaftighed i Savnet". Nydelsen er negativ, lidelsen er positiv, idet den repræsenterer en underkastelse sig en abstrakt "retfærdighedsfølelse", en idealitet. Om et sådant værdisystem var "rimeligt" og "forståeligt" under krigen skal være usagt, men den forlængelse af

værdisystemets levetid ind i efterkrigstiden som man finder i "Løgneren" kunne kun føre til en fortrængning af de socio-økonomiske problemer.

I modstillingen af undertrykkere og de undertrykte, hvis storhed ligger i lidelsen ligger der en farlig identificering af modstandskampens kvalifikationer som en blot og bar omvendning af nazisternes kvalifikationer. Da nazisterne repræsenterer en teknisk-materiel overlegenhed og aktivitet og en dyrkelse af undertrykkelsen, dvs. ofringen og lidelsespåføringen, bliver det fristende at identificere anti-nazismen med en negering af teknik og "materialisme" og med en dyrkelse af rollen som offerdyr og lidende. Da nazismen fremstod som en form for "kollektivism" var det nærliggende at identificere anti-nazisme med individualisme. Derved banes vejen for efterkrigstidens afvisning af nazisme, socialisme og i mindre grad kapitalisme som tre forskellige udgaver af det "samme" en ond teknisk-materiel kollektiv aktivitet der som sin modsætning har en spirituel og individuel passivitet og "liden". Denne passive liden vil være til fordel for det bestående. Derved vil magthaverne passe til individualisten som sadisten til masochisten. Den lidende individualisme vil derved være en passiverende underkastelsessideologi der tilpasser ofrene til deres lidelser. Derved har individualisten implicit accepteret "spillet" og blot tildelt sig selv en specifik rolle.

Fra kollektivroman til koldkrigsindividualisme

Udgangspunktet for MAH's forfatterskab er 30'erne. Denne periode er på det sociale område karakteriseret ved arbejdsløshed og landbrugskrise, og på det kulturelle område karakteriseret af social debat. Denne debat gav sig på det litterære område udtryk i social engagerede romaner der forsøger at bryde den individualistiske subjektfiksering ved at beskrive samspillet mellem individuelle og kollektive styringsmekanismer. Forestillingen om objektive samfundsmæssige modsætninger, f.eks. klassemodsætninger, og forestillingen om de miljømæssige forholds betydning spillede en central rolle i 30'ernes kulturdebat og litteratur. MAH forholdt sig til denne problematik i sine to første romaner, "Nu opgiver han" og "Kolonien" der ligesom f.eks. Kirks "Fiskerne" er "kollektivromaner". Romanerne er ganske vist hovedsageligt afvisninger af socialismen, men er dog udtryk for en forholden sig til en social problematik.

Krigen medførte på overfladen en harmonisering af klassemodsætningerne, idet polariseringen mellem danskere og tyskere slørede de indre modsætninger. Den danske modstandskamps særlige karakter – algang, illegale aviser etc. som regelen, partisangrøpsevirkning som undtagelsen – forstærkede den foromtalte tendens til at se krigen som et opgør mellem en teknologisk-materielt overlegen nazisme og en god og immaterielt overlegen ikke-nazisme. Selv Poul Henningsen bevæger sig indenfor

immateriæls sfærer: "man kan ikke binde *aand*". Det faktum, at krigen blev vundet af de i råstoffer, mandskabsressourcer og industriel kapacitet overlegne allierede fortrængtes til fordel for en idealistisk-moralsk fortolkning af krigen. MAH ville sikkert kunne have tilsluttet sig den idealistiske fortolkning af folkestrejken som udtrykket i Politikens "Danmarks Historie" bd. 14 s. 226: "Den lærte tyskerne, at *det danske folk* rummede *dybe* kræfter, som det var farligt at udæske." Strejken viser "det danske folks sande ansigt", selvom det af beskrivelsen i "Danmarks Historie" klart fremgår af strejken igangsattes af de strejkevante kommunistiske B&W-arbejdere og hovedsageligt videreførtes af fabriksarbejderne fra brokvartererne og fra de store provinsbyer. Det landbrug hvis forrentningsprocent var steget fra 4,5 % i 38/39 til 10,8 % i 43/44 følte ikke at strejken viste deres sande ansigt, hvilket MAH måtte erkende (jfr. Wivel: MAH 1, s. 188), ligesom cementindustriens og skrotindustriens ledende folk nok heller ikke følte at 'grimassen' passede til deres eller det danske folks ansigt.

Kunne man således under krigen opretholde fiktionen om en åndelig "enhed" og "lighed" på tværs af klassemodsætningerne, måtte efterkrigstidens genopdukken af disse modsætninger opfattes som et sørgeligt fald fra idealismens og den abstrakte retfærdigheds rene enhedssfærer til en uren og materialistisk modsætnings-og-mangfoldighedssfære. En borgerlig intellektuel måtte derfor drømme om en samfundsmæssig enhed der var centreret om "ånden" og "kulturen" og "mennesket" i al sin abstrakthed og ikkesamfundsbestemthed, selvom dette jo på baggrund af efterkrigstidserfaringerne (og dermed krigen i retrospekt) – kun kunne ske på baggrund af en "erkendelse" af menneskelegemets fundamentale urenhed og syndefulde fald fra idealiteternes højde. Derfor kan MAH i månederne før Danmarks indtræden i NATO indirekte erklære sin samfundsmæssige "neutralitet": "I et interview i Kristeligt Dagblad den 9. januar 1949 kommenterede han [imidlertid] selv i et tilbageblik de to bøger ["Nu opgiver han" og "Kolonien"] – og den tredje med – ved at sige at med den første ville han vise, hvor svækket det gamle samfund var og med den anden undersøge det store alternativ, nemlig den kommunistiske løsning. "Når man saa har mistet troen baade paa de gamle og de radikale ideologier, bliver man jo klar over – maaske anede man det nok i forvejen – at nu maa man gaa til det første og egentlige, til mennesket og personligheden, og det har egentlig resten af forfatterskabet handlet om." (Wivel: MAH, 1 s. 104). Tendensen til en konkret behandling af en samfundsrupes problemer er forsvoret, en ideologisk debat er forsvoret, til fordel for en beskæftigelse med "mennesket" helt løsrevet fra en social sammenhæng. Den metafysiske ondskab som manglede bolig efter nazismens nederlag blev projiceret ind i det enkelte menneske. "personligheden". Holdningen til f.eks. agrarsamfundet er præget af tvetydighed. MAH

ser hvordan det gamle samfund har spillet fallit men ikke desto mindre kolporterer og feticherer han den af dette samfund udsprungne kultur og ideologi, uden at ville erkende den som ideologi. Han er blind for individualismefilosofiens ideologiske forenelighed med liberalismen.

Når MAH i året for Danmarks indtræden i NATO sidder og skriver "Løgneren" skriver han ikke direkte den kolde krigs ideologi i romanform. Men indirekte er han med til at producere det ideologiske beredskab der nedkuler en kritisk samfundsdebat. Når "bogens stemning, dens ironi over fornøften, dens mysticisme, dens åndemaneri – hele lavendelduften" (Møller Kristensen, Land og Folk 10.9.1950, cit. efter OL s. 61) overhovedet ikke er blevet kritiseret for sine reaktionære træk af andre end Møller Kristensen kan man enten tage det som et udtryk for kritikerlaugets ideologiske bevidstløshed eller som udtryk for samme laugs ideologiske observans. Når en sådan "gammel Dunst af fororede blomster" (Løgneren s. 85) kan udsendes i et oplagstal der til dato beløber sig til 311.000 eksemplarer bliver denne ideologikritiske fortilse ikke mindre fatal. Løgneren bliver et af de restriktive ideologiske programmer hvis bevidsthedsprogrammering fastholder anakronistiske bevidsthedsformer.

Citerede udgaver:

Martin A. Hansen: "Løgneren" 9. tranebogsoplag.

OL: "Omkring Løgneren" Kbh. 1971.

Ole Wivel: Martin A. Hansen 1–2 Kbh. 1967 1969.

Heretica, En anatologi af essays og digte fra tidsskriftets seks årgange ved Ole Wivel. Trane 1962.

Danmarks Historie bd. 14, Politiken 1966.

Anker Gemzøe

Processen i Kafkas anti-digtning

I. Forudsætninger

1. Undersøgelsens objekt

Historiske konjunkturer i dette århundrede har gjort fænomenet "Kafka" til en eminent betydningsfuld faktor i den ideologiske sfære. Netop "Kafka" i al sin vaghed, og hvis mere kontureret da *Processen*, dette "fremmedgørelsens", "det ensomme massemenneskes", "den superindustrialiserede tidsalders" epos. Diskussionen lever, som det er vanligt i den ideologiske sfære, på og af det debatterede "objekts" vaghed og relationsløshed. Litteraterne serverer Kafka som den suveræne myte-skaber og glasblæser, manden der var dus med eksistentialer og arketyper, menneskelighedens rost i teknologiens ørken – og den borgerlige dekadences sidste gisp. At gå ind i denne pseudo-debat på dens egne betingelser fører ingen steder hen. Kun den der problematiserer selve disse "betingelser" har en chance for at undgå at komme til at sprælle i kafkaisernes net.

Denne artikels formål er en sådan problematisering af en af debattens hovedbetingelser – i form af et forsøg på omdefinering af dens "objekt": "Kafka" må omformuleres til "værkerne" og "værkerne" omdefineres som *tekster, udsagn*, der placerer sig i et bestemt forhold til en *afsender* og til *andre tekster*. Disse forhold må analyseres konkret, som determineret af den samfundsformation hvoraf de er momenter. "Objektet" for nærværende undersøgelse er derfor en tekstgruppe i dens intertekstualitet, eller, med andre termer, et ideologisk transformationssystem betinget af specifikke ideologiske, politiske og socio-økonomiske forhold. Tekstgruppen omfatter ikke Kafkas forfatterskab som helhed, men en vis "fase" i dette, perioden fra 1912 til -14, markeret af tekster som *Das Urteil (Dommen, 1912)*, *Der Verschollene*, væsentligst skrevet 1912, udgivet af Brod under titlen *Amerika*, *Die Verwandlung (Forvandlingen, 1912)*, *Das Naturtheater von Oklahoma (Naturteatret fra Oklahoma, okt. 1914)*, epilog til *Den bortkomne*, *In der Strafkolonie (I straffekolonien, okt. 1914)*, *Der Prozess (Processen, 1914)* – tekster der kredser om en fælles problematik som bl.a. *Ein Landarzt (En landlæge, 1917)* senere knytter sig til. Med hovedvægt på *Der Prozess* skal denne tekstgruppe behandles her, og de generaliseringer om "Kafka" der vil fremkomme gælder kun denne "fase" i forfatterskabet. Dette fordi der er begrundede formodninger om en vis